

Wojciech Janicki

Zakład Geografii Ekonomicznej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

ANALIZA MIGRACJI WEWNĘTRZNYCH I MIĘDZYNARODOWYCH NA OBSZARZE UNII EUROPEJSKIEJ – RAZEM CZY OSOBNO?

WPROWADZENIE

Niemal od czasu ogłoszenia fundamentalnej pracy Ravensteina (1885) w badaniach nad migracjami funkcjonuje nieformalne prawo nakazujące odrębnie traktować migracje wewnętrzne i migracje międzynarodowe. Istnienie takiego podziału wynika z przekonania, że przekroczenie granicy państwowej wiąże się z koniecznością przełamania wielu barier nieobecnych w przypadku przemieszczeń wewnątrz-krajowych. W rezultacie powstają osobne teorie migracji wewnętrznych i migracji międzynarodowych, w analizie obu typów migracji korzysta się z nieco innej terminologii (Korcelli, 1994), a także inne determinanty migracji uważa się za kluczowe. To nieco dogmatyczne podejście do analizy migracji jest uzasadnione w wielu przypadkach, jednak wraz z upływem czasu coraz częstsze są sytuacje, w których osobna analiza migracji wewnętrznych i międzynarodowych niczego nie wnosi, a wręcz przeciwnie utrudnia dokonanie całościowej oceny procesów migracji. Najbardziej wyrazistym przykładem takiego obszaru jest Unia Europejska, na której obszarze bariery dla międzynarodowych przepływów ludności stopniowo zanikają.

W niniejszym artykule podjęta jest próba oceny racjonalności łącznej oraz odrębnej analizy obu typów migracji na obszarze Unii Europejskiej.

BARIERY DLA MIGRACJI

Dla migracji zarówno tych wewnętrznych, jak i międzynarodowych, istnieje wiele barier. Dla dalszych rozważań jest sprawą istotną, w jakim stopniu migracje obu typów są kształtowane przez różnego rodzaju bariery, a w szczególności, jaki jest wpływ istnienia granicy państwowej na wielkość przepływów ludności. Jeśli granica

państwowa jest barierą znacząco ograniczającą migracje, to przepływy wiążące się z koniecznością przekroczenia jej powinny być znacząco mniejsze niż migracje wewnętrzne, o zbliżonej charakterystyce, czyli np. związane z pokonaniem podobnego dystansu w przestrzeni. Innymi słowy, odrębna analiza obu typów migracji na danym obszarze znajdzie uzasadnienie, jeśli granica państwowa ogranicza wielkość przepływów ludności skokowo.

Chociaż istnienie barier dla migracji wydaje się być truizmem, to w ujęciu teoretycznym fakt ich istnienia jest często ignorowany. Takie podejście cechuje przede wszystkim teorie ekonomiczne. Na przykład, klasyczna makroekonomiczna teoria migracji przyjmuje, że barier dla migracji nie ma (np. Arango, 2000; Janicki, 2007), a teoria neoklasyczna zakłada wyłączenie wpływu rynków pracy na migracje, chociaż w jednym z licznych jej wariantów, zaproponowanym przez Todaro (1976), barierą dla migracji jest niskie prawdopodobieństwo otrzymania pracy w rozważanym miejscu przeznaczenia. Teorie socjologiczne, koncentrujące się z reguły na analizie motywów decyzji o migracji, częściej uwzględniają bariery dla migracji. Sztandarową jest teoria przeszkód pośrednich (Lee, 1966), która już w samej nazwie wskazuje na istnienie barier dla migracji. Często jako bariery traktowane są ograniczenia natury psychologicznej potencjalnego migranta (Fevre, 1998). Teorie geograficzne barier dla migracji poszukują w zróżnicowaniu przestrzennym środowiska geograficznego, a jako jedną z najważniejszych przyjmują odległość. W podstawowym wariacie teorii Ravensteina (1885), opartej na założeniach fizyki społecznej, fizyczna odległość jest jedyną determinantą ograniczającą wielkość migracji; aż w czterech spośród siedmiu praw zaproponowanych przez tę teorię pojawia się słowo „odległość”. Kierując się pragmatyzmem, powszechnie pomija się natomiast w badaniach fakt istnienia barier o charakterze instytucjonalnym, gdyż upolitycznienie decyzji o zaostrzeniu lub liberalizacji polityki migracyjnej wyklucza wprowadzenie takiej bariery jako zmiennej do teorii migracji (Kupiszewski, 2002).

Modele migracji, tworzone w celu wyjaśnienia przepływów na badanych obszarach, z reguły uwzględniają bariery migracyjne. Do najważniejszych i najczęściej identyfikowanych barier dla migracji należy zaliczyć odległość, bariery społeczne, etniczno-kulturowe, psychologiczne oraz administracyjne. Wszystkie bariery poza ostatnią bywają określane mianem odległości, jako że w badaniach nad migracjami pojęciu odległości przypisuje się wiele znaczeń. Można mówić o odległości geograficznej, rozumianej jako odległość w linii prostej, ewentualnie jako koszt lub czas przejazdu, uwzględniający istnienie przeszkód terenowych (np. Jagielski, 1974; Mazurkiewicz, 1986). Jej wpływ na migracje interpretuje się wówczas w kategoriach wzrostu kosztów transportu oraz wzrostu trudności komunikowania się (rozpowszechniania informacji). Mówi się o odległości kulturowej, wyrażanej różnicami językowymi i kulturowymi, o odległości rozumianej jako koszt psychologiczny przebywania w oddaleniu od rodziny i znajomych, a także o odległości społecznej i innych (por. np. Sjaastad, 1962; Greenwood, 1975; Shaw, 1975). Interpretacja wpływu odległości na wielkość migracji jest jednak w każdym przypadku zbliżona: wielkość strumieni migracyjnych jest odwrotnie proporcjonalna do kosztów migracji, czyli do odległości pomiędzy elementami badanego systemu (Gober-Meyers, 1978),

a zależność ta jest określana mianem oporu odległości (Rykiel, 1989). W takim ujęciu wszystkie przedstawione powyżej bariery dla migracji można nazwać odległością funkcjonalną.

Na potrzeby poniższych rozważań ujmując odległość geograficznie, warto zauważyć, że pytanie o różnice pomiędzy migracjami wewnętrznymi i międzynarodowymi sprowadza się do pytania, czy migracja wewnętrzna wiąże się z inną niż międzynarodowa średnią odległością (kosztem, czasem) przejazdu. Z przyczyn oczywistych dowolne państwo ma powierzchnię większą niż jednostka administracji wewnętrznej, nawet pierwszego rzędu, zatem odpowiedź brzmi twierdząco. Problem w tym, że odległość po przekroczeniu granicy państwowej nie rośnie skokowo, lecz stopniowo, podobnie czas przejazdu, a zatem odrębna analiza migracji międzynarodowych ze względu na wzrost odległości fizycznej jest niecelowa. Miałoby to sens wyłącznie wtedy, gdy przekroczenie granicy państwowej wiązałoby się ze znaczącym, skokowym wzrostem kosztu przejazdu. Bez wątplenia istnieją granice państwowe, których przekroczenie wiąże się z podwyższonym kosztem dalszego przejazdu wynikającym z różnic cen środków transportu bądź cen paliwa pomiędzy sąsiadującymi państwami. Można jednak zakładać, że różnice te są funkcją różnic poziomu zamożności mieszkańców obu krajów, co już dość trudno interpretować w kategoriach odległości.

Warto zauważyć, że istnieją granice państwowe, których przekroczenie wiąże się z koniecznością pokonania istotnych przeszkód terenowych, co tym samym wydłuża czas migracji i może być interpretowane w kategoriach bariery migracyjnej odróżniającej migrację międzynarodową od wewnętrznych. Przykładami mogą służyć granice między Chinami a Nepalem, czy Argentyną a Chile. Jednak postawienie tezy, że fakt istnienia granic międzypaństwowych stanowiących także przyrodnicze bariery dla migracji implikuje konieczność odrębnej analizy migracji wewnętrznych i międzynarodowych, jest zasadne tylko wówczas, jeśli udowodnimy ponad wszelką wątpliwość, że przyrodnicze bariery dla migracji znacząco częściej są jednocześnie granicami państwowymi niż wewnętrznymi granicami administracyjnymi. Literatura przedmiotu nie pozwala na skuteczne obronienie takiego twierdzenia (por. np. Rykiel, 2006). Natomiast w przypadku analizy migracji na obszarze Unii Europejskiej nawet Alpy, najwyższe góry kontynentu europejskiego, nie stanowią istotnej przeszkody dla przemieszczeń ludności.

Bariery społeczne i etniczno-kulturowe są najczęściej rozważane w analizie migracji wewnątrzmijskich. Różnice pozycji społecznej i różnice poziomu zamożności mogą stanowić barierę nie do pokonania w przypadku migracji pomiędzy dzielnicami tego samego miasta, znacznie silniejszą niż pomiędzy różnymi miastami. Różnice cen nieruchomości oraz cen wynajmu lokali mieszkalnych, szczególnie w dużych miastach, bywają znacznie większe niż różnice średnich cen pomiędzy miastami. Podobną do różnic cen barierę stanowią różnice etniczno-kulturowe. Wielkie miasta charakteryzują się występowaniem hermetycznych, etnicznych gett, których granice są silnymi barierami dla migracji wewnątrzmijskich. Pokonanie takich barier jest trudne, lecz jeśli nastąpi, może wywołać efekt kuli śnieżnej. Literatura przedmiotu wskazuje, że zmiana struktury etnicznej czy rasowej sąsiedztwa

może powodować wystąpienie znaczących przepływów ludności (Long, Hansen, 1979). Niejednokrotnie także pojawienie się w okolicy wielorodzinnego, taniego budownictwa komunalnego dla rodzin z dołów społecznych powoduje gwałtowny spadek cen nieruchomości w okolicy i szybki odpływ ludności z takiego miejsca (Office..., 2002).

Bariery etniczno-kulturowe występują także w przypadku migracji międzynarodowych. Przekroczenie granicy państwowej zazwyczaj prowadzi do zmiany środowiska kulturowego i językowego, a brak znajomości języka i kultury, a także zwyczajów mieszkańców kraju, rozważanego jako miejsce docelowe przez potencjalnego migranta, jest uważany za jedną z najsilniejszych barier migracyjnych (Kupiszewski, 2001). Różnice pomiędzy migracjami wewnętrznymi i międzynarodowymi w przypadku barier społecznych i etniczno-kulturowych są zatem wyraźne, ponieważ różnice pomiędzy państwami są z reguły znacznie większe niż pomiędzy poszczególnymi regionami tego samego państwa.

Na obszarze Unii Europejskiej sytuacja wydaje się być zauważalnie różna od nakreślonego powyżej ogólnego obrazu. Istnieje wiele sytuacji, kiedy migracja międzynarodowa nie prowadzi do zmiany obszaru językowego, często także kulturowego, natomiast migracja wewnętrzna oznacza przekroczenie granicy pomiędzy obszarami znacząco różnymi w tym względzie. Przekroczenie granicy francusko-belgijskiej, brytyjsko-irlandzkiej, niemiecko-austriackiej czy belgijsko-holenderskiej oznacza, że przekroczyliśmy granicę państwową, a jednocześnie poruszamy się na obszarze językowo podobnym. Gdyby w rozważaniach uwzględnić także mniejszości narodowe zamieszkujące najczęściej obszary pograniczne, wówczas powyższa lista rozszerzyłaby się bardzo znacząco o granicę szwedzko-fińską, niemiecko-belgijską słowacko-węgierską i wiele innych.

Tymczasem przejazd z północnej do południowej części Belgii to migracja wewnętrzna, a wiąże się ona z przekroczeniem granicy językowo-kulturowej. Podobne granice istnieją także w wielu innych przypadkach, między innymi, pomiędzy Anglią a Szkocją czy w północno-wschodniej Hiszpanii, a także w pozostającej poza obszarem Unii Europejskiej Szwajcarii, gdzie granice regionów językowych stanowią bardzo znaczące bariery dla migracji (Kupiszewski i inni, 2000).

Podane powyżej przykłady bez wątpienia potwierdzają istnienie relatywnie niewielkich różnic pomiędzy migracjami wewnętrznymi, a międzynarodowymi na wymienionych obszarach. Jednak nawet na obszarze Unii Europejskiej większość granic państwowych stanowi barierę etniczno-kulturową, stąd należy zidentyfikować ją jako najistotniejszą spośród wszystkich dotychczas analizowanych barier. Wydaje się, że nie przekreśla to możliwości podjęcia próby wspólnej analizy migracji wewnętrznych i międzynarodowych. Wraz z upływem czasu w związku z coraz większą ruchliwością mieszkańców państw członkowskich Unii bariera ta zaciera się coraz bardziej.

Bariery psychologiczne migracji są zazwyczaj związane z koniecznością radykalnej zmiany środowiska społecznego oraz opuszczenia rodziny i przyjaciół. Dodatkowy koszt psychologiczny jest zapewne uwzględniany przy dokonywaniu wyboru kierunku migracji (por. np. Arango, 2000; Massey i inni, 1993). Jak pisał Wolpert

(1965, s. 136) ...*alternatywy, które minimalizują niepewność, są preferowane*. Jeśli zatem migrant ma do wyboru kilka potencjalnych celów przemieszczenia, weźmie pod uwagę również stopień swojej znajomości każdego z tych miejsc – przewagę powinno uzyskać to najlepiej znane. Ponieważ z reguły najlepiej zna się najbliższą okolicę, łatwiej będzie podjąć taką właśnie decyzję migracyjną.

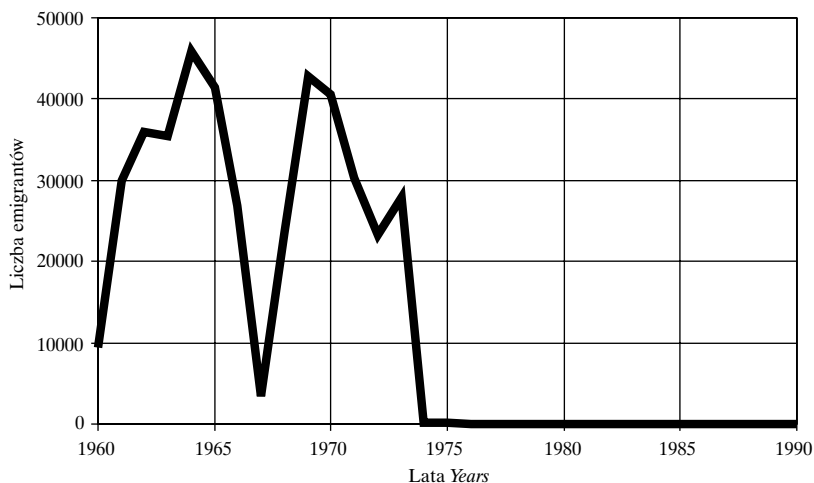
Jak już dowodzone, migracje wewnętrzne wiążą się z koniecznością pokonania średnio mniejszej odległości niż międzynarodowe, więc można by wnioskować, że już tylko z tego względu powinna zaistnieć różnica pomiędzy tymi dwoma typami migracji. Ponownie należy jednak postawić pytanie, czy przekroczenie granicy państwowej skokowo podwyższa barierę psychologiczną czy też jest to zmiana stopniowa, wynikająca ze wzrostu odległości fizycznej? Dobrze może to zobrazować analiza przypadku migracji z przygranicznego miasta (lub regionu) do innego miasta położonego w tym samym państwie oraz do pobliskiego miasta położonego za granicą. Czy Francuz mieszkający – przykładowo – w Strasburgu, z racji znacznie mniejszej odległości, poniesie niższe koszty psychologiczne przenosząc się do niemieckiej Nadrenii-Palatynatu czy do położonej na przeciwległym krańcu kraju Bretanii? Czy Polak mieszkający w Zgorzelsku łatwiej znieśli przeprowadzkę do Görlitz czy do Warszawy? Wydaje się, że fizyczna bliskość rodziny i znajomych pozostających w niedużej odległości może odgrywać istotniejszą rolę niż fakt zamieszkiwania na terenie tego samego państwa, jednak w dużej odległości. Potwierdzeniem tej konkluzji może być fakt, iż już obecnie istnieje wiele regionów nadgranicznych, w których wymiana ludności z położonym za granicą regionem innego państwa jest większa niż z innymi regionami własnego państwa – przykładem mogą służyć regiony północnej Francji oraz południowo-wschodniej części Wielkiej Brytanii (Rees i inni, 1999). Wobec powyższego, oddzielanie w analizie migracji wewnętrznych od międzynarodowych na obszarze Unii Europejskiej staje się działaniem coraz mniej uzasadnionym.

Wszystkie przedstawione powyżej bariery dla migracji, choć w analizach empirycznych zajmują kluczową pozycję, wydają się być mało znaczące w obliczu barier administracyjnych, zwanych także instytucjonalnymi. Ich istnienie jest zależne przede wszystkim od systemu politycznego panującego w danym kraju. Reżimy totalitarne starają się ograniczyć odpływ swoich obywateli za granicę, stale i ściśle kontrolując wielkość odpływu i napływu ludności i wprowadzając konieczność uzyskania zezwolenia na wyjazd z kraju. Wysoko rozwinięte państwa rządzone metodami demokratycznymi prowadzą natomiast politykę kontroli napływu ludności, wyrażaną na przykład powszechnym obowiązkiem wizowym (Karras, Chiswick, 1999).

Skoro polityka państw decyduje w największym stopniu o możliwości przekraczania ich granic przez własnych obywateli oraz obcokrajowców, to w analizie migracji międzynarodowych bariery natury ekonomicznej, społecznej lub psychologicznej są wtórne względem barier administracyjno-politycznych. Mogą one zaistnieć i odegrać rolę w skłanianiu potencjalnego migranta do pozostania w miejscu dotychczasowego pobytu dopiero wtedy, gdy bariera ustanowiona administracyjnie zostanie zlikwidowana. Zdarzają się też sytuacje odwrotne: pojawiające się ograni-

czenia administracyjne, często motywowane politycznie, redukują do zera znaczenie barier natury społeczno-ekonomicznej, czego klasycznym przykładem są zmiany wielkości przepływów ludności pomiędzy państwami Europy Zachodniej po szoku naftowym lat 1973–1974 (por. rys. 1).

Rys. 1. Emigracja z Hiszpanii do RFN w latach 1960–1990
Emigration from Spain to FRG in 1960–1990

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Serrano Martinez J.M., 1998, *The Spanish cycle of migration to Western Europe 1960-90*, „Tijdschrift van de Belg. Ver. Aardr. Studies – BEVAS” 2, s. 163–180.

Source: prepared by the author on the basis of: Serrano Martinez J.M., 1998, *The Spanish cycle of migration to Western Europe 1960–90*, „Tijdschrift van de Belg. Ver. Aardr. Studies – BEVAS”, 2, pp. 163–180.

Pomimo to zmienna polityczna jest, jak do tej pory, zupełnie ignorowana przez teorie migracji (Kupiszewski, 2002). Polityka migracyjna państw może ulegać zmianie w oderwaniu od względnie przewidywalnych uwarunkowań społecznych i ekonomicznych, co powoduje, że wiarygodne uwzględnienie jej w rozważaniach o migracjach zarówno w analizie retrospektywnej, jak i w prognozach, wydaje się być zadaniem trudno wykonalnym.

Z uwagi na barierę administracyjną, odrębna analiza migracji wewnętrznych i międzynarodowych na obszarze Unii Europejskiej mogłaby znaleźć uzasadnienie w sytuacji, kiedy każde z państw prowadziło osobną politykę migracyjną wobec obywateli pozostałych państw członkowskich Unii Europejskiej, inną niż wobec własnych obywateli. Chociaż na obszarze Unii Europejskiej nie ma ścisłej, ujednoczonej definicji migracji ani migranta, a każde z państw członkowskich migracje rozumie, rejestruje i prezentuje w innej postaci (Kupiszewski, 1996; Poulain, 1996), a migracje własnych obywateli oraz obywateli pozostałych państw Unii są rejestrowane według różnych kryteriów (Janicki, 2006), to od lat ograniczenia w przepływach ludności sukcesywnie tracą na znaczeniu (Sinn, 2000). Podobnie wraz

z upływem czasu zmniejszają się różnice sposobu traktowania własnych obywateli oraz obywateli innych państw członkowskich Unii Europejskiej przez prawodawstwo poszczególnych państw (Szydłowska, 2002).

Na obszarze Unii zniesiono ograniczenia w przemieszczaniu się i osiedlaniu w państwach członkowskich pracowników i ich rodzin na mocy dyrektywy 68/360, natomiast zgodnie z rozporządzeniem Rady Wspólnot Europejskich nr 1612/68 obywatelstwo nie może być podstawą do dyskryminacji w kontekście podejmowania pracy na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej, a cudzoziemcom nie można stawiać żadnych dodatkowych wymagań. Jedynie okoliczności wskazujące na konieczność zachowania porządku publicznego, bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zdrowia publicznego mogą stanowić o odrębnym traktowaniu obywateli różnych państw członkowskich Unii (eulex.parp.gov.pl). Uregulowania te wskazują na postępujący proces integracji państw Unii także w kontekście ujednoczenia migracji wewnętrznych i międzynarodowych.

Podpisany w 1985 r. Układ z Schengen może być także traktowany jako krok w stronę zmniejszenia różnic pomiędzy granicą państwową a granicami wewnętrznymi. Uzgodniono wówczas zniesienie kontroli osobowych na granicach państw – sygnatariuszy Układu oraz podjęto wiele deklaracji, między innymi, dotyczących harmonizacji kontroli na granicach zewnętrznych i wspólnej polityki wizowej (ec.europa.eu). Z perspektywy potencjalnego migranta granice państwowe jako bariera administracyjna na obszarze Schengen przestały zatem istnieć. Grupa państw – sygnatariuszy Układu stale się powiększa, stąd można wnioskować o dalszym zacieraniu się różnic między migracjami wewnętrznymi i międzynarodowymi na obszarze Unii Europejskiej.

Cechą charakterystyczną migracji międzynarodowych jest to, że łączą dwa państwa, a imigranci do danego państwa nie mają na jego obszarze identycznych praw i obowiązków jak jego obywatele – zatem są prawnie traktowani inaczej (Bilborrow i inni, 1997). W świetle dotychczasowych rozważań można zatem postawić tezę, że różnice pomiędzy migracjami wewnętrznymi i międzynarodowymi na obszarze Unii Europejskiej są już bardzo niewielkie. Charakterystyka migracji międzypaństwowych w Unii Europejskiej lokuje je zatem pomiędzy typowymi migracjami międzynarodowymi, a migracjami wewnętrznymi.

Unia Europejska jest zespołem suwerennych państw, które tylko część swoich kompetencji oddają w ręce struktur administracyjnych Unii, lecz zakres tych kompetencji stale się poszerza. W procesie tworzenia wspólnoty państw członkowskich Unia przechodzi przez kolejne szczeble integracji, poczynając od strefy wolnego handlu (zniesienie ceł we wzajemnym handlu), przez unię celną (wspólna zewnętrzna polityka celna), wspólny rynek (swoboda przepływu siły roboczej i kapitału), po unię walutową (wspólny pieniądź). Kolejnym etapem jest unia polityczna, czyli stworzenie jednolitego organizmu polityczno-gospodarczego. Jak dotąd, wizja Stanów Zjednoczonych Europy nie znajduje znaczącego uznania wśród państw członkowskich. Zatem zarówno obecnie, jak i w dającej się przewidzieć przyszłości, przejazd na przykład z Francji do Hiszpanii będzie wiązał się z formalnym przekroczeniem granicy państwowej. Warto jednak zadać sobie pytanie, na ile ta granica

jest – i będzie – rzeczywistą granicą i barierą dla migranta, a na ile tylko linią informującą, że przekraczający ją obywatel Unii Europejskiej wkracza na inny obszar językowo-kulturowy. Formalnie zatem taka migracja będzie migracją międzynarodową, faktycznie zaś być może bliżej jest jej do migracji wewnętrznej.

Uwzględniając wszystkie powyższe aspekty rozważań wydaje się, że migracje wewnętrzne oraz międzypaństwowe wewnątrz Unii Europejskiej mogą być traktowane na identycznych prawach i analizowane wspólnie.

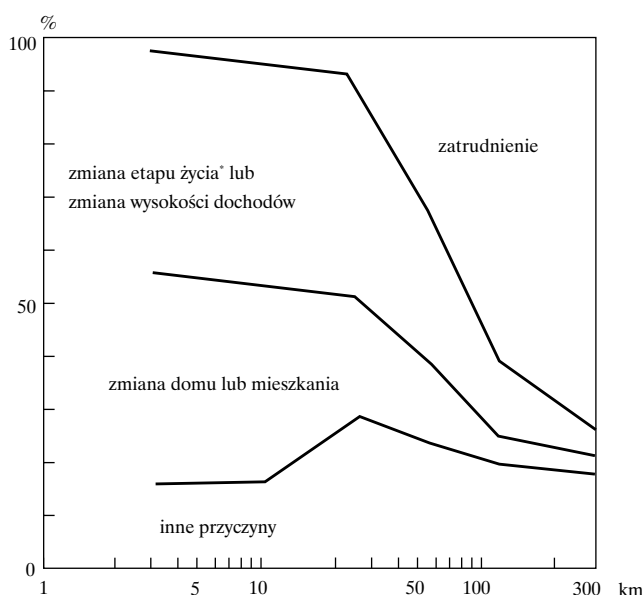
BADANIA MIGRACJI A ŁĄCZNA ANALIZA MIGRACJI WEWNĘTRZNYCH I MIĘDZYNARODOWYCH

Zaprezentowana powyżej propozycja niewątpliwie burzy jedną z fundamentalnych zasad badań nad migracjami stanowiącą, że w badaniach migracji wewnętrznych i zewnętrznych nie należy łączyć ze względu na ich różny charakter, zróżnicowane determinanty i rezultaty. Jednak pierwsze prace dotyczące migracji, w tym *The laws of migration* Ravensteina (1885), nie rozgraniczały migracji wewnętrznych i międzynarodowych. Także obecnie wielu badaczy opowiada się za tym, aby bezkrytycznie nie trzymać się tego podziału, gdyż próby przeszczepienia na grunt migracji międzynarodowych pewnych prawidłowości zaobserwowanych w badaniach migracji wewnętrznych mogą pozwolić na wyciągnięcie wartościowych wniosków, a docelowo także na stworzenie teorii wyższej rangi, obejmującej swoim zasięgiem szersze spektrum zjawisk (Pryor, 1985).

Dyskusję nad celowością rozłączenia badań migracji, dokonanego w niedługim okresie czasu po sformułowaniu praw migracji Ravensteina (1885), podejmowano wielokrotnie, choć w zdecydowanej większości prac pojawiała się ona niejako na marginesie prowadzonych rozważań, a empiryczne studia porównujące różne typy migracji i poszukujące związków pomiędzy nimi należą do rzadkości (Korcelli, 1994). Lee (1966) dowodził, że rezygnacja ze zuniformizowanego traktowania przepływów ludności jest niecelowa. Korcelli (1994) w swojej pracy dotyczącej związków pomiędzy migracjami wewnętrznymi i zewnętrznymi stawia tezę, że jedna migracja jest w pewnym sensie substytutem drugiej – inaczej mówiąc, zwiększenie natężenia jednej z reguły skutkuje zmniejszeniem natężenia drugiej migracji. Podobne spostrzeżenia poczynili Korcelli, Gawryszewski i Potrykowska (1992), w swojej pracy, poddającej analizie migracje wewnętrzne na obszarze Polski i migracje międzynarodowe, choć starają się oni nie doszukiwać bezpośredniej współzależności pomiędzy obydwojema rodzajami migracji. Gaag i Wissen (2001) twierdzą, że główne determinanty migracji międzynarodowych i migracji wewnętrznych na poziomie dużych regionów są podobne. Pryor (1985) opowiada się za rezygnacją z podziału przedmiotu badań migracji na przemieszczenia wewnętrzne i międzynarodowe, gdyż mogłoby to pozwolić na implementację niektórych spostrzeżeń z jednych badań na obszarze drugich. Jagielski (1974) twierdzi, że odrębne analizowanie migracji wewnętrznych i zagranicznych w niektórych przypadkach nie jest niczym uzasadnione, za przykład podając migracje w państwach Europejskiej Wspólnoty

Gospodarczej. Willekens (1995) twierdzi, że obie te grupy teorii nie różnią się znacząco od siebie, można zatem wnioskować, że stworzenie pomostu pomiędzy nimi jest możliwe. W jednej z poprzednich prac zauważa, że badacze dla swoich potrzeb klasyfikują migracje, ustanawiając ramy czasowe i przestrzenne procesu, który tak naprawdę stanowi *continuum* (Willekens, 1983). Ramy te są granicami dobranymi subiektywnie, co stanowi wyraźną niedoskonałość koncepcyjną. Podobnie Clark (1982) zauważa, że migracja jest procesem ciągłym, a typowy jej podział na zewnętrzną, wewnętrzną i wewnątrzmięjską jest w znaczącym stopniu sztuczny. Fakt przekroczenia podczas migracji granic miasta lub regionu nie wiąże się z istotną zmianą przyczyny podjęcia decyzji o migracji, co jest wyraziście zobrazowane na diagramie przedstawiającym zależność odległości przebytej podczas migracji i głównych jej przyczyn (por. rys. 2). Na strukturę przyczyn determinujących decyzje o migracji wpływa odległość, a nie istnienie granic administracyjnych.

Rys. 2. Przyczyny migracji, a przebyta odległość
Reasons for migration and distance travelled

* oryg. „change in life-cycle”

Źródło: Clark W.A.V., 1982, *Recent research on migration and mobility*, „Progress in Planning” Vol. 18, s. 3–56, uproszczone.

Source: Clark W.A.V., 1982, *Recent research on migration and mobility*, „Progress in Planning” Vol. 18, pp. 3–56, simplified.

Zdaniem Clarka (1982), wyróżnianie migracji międzynarodowych jako osobnego typu migracji ma sens tylko wtedy, gdy migracja następuje pomiędzy jednonarodowymi państwami, których podstawową cechą jest homogeniczność kulturowa.

Stale zwiększająca się swoboda migracji międzynarodowych wewnątrz Unii Europejskiej, zdaniem wielu badaczy, pozwala traktować je nieco inaczej niż typowe migracje międzynarodowe. Rees i Kupiszewski (1999) proponują, aby przynależność do Unii Europejskiej kraju źródłowego i docelowego migracji traktować w modelach jako zmienną opisującą barierę instytucjonalną. Można się domyślać, że autorzy tym samym sugerują, że przynależność do Unii oznacza, że bariera ta jest wyjątkowo niska. Kupiszewski (2001) podaje przynależność do Unii Europejskiej dwóch państw, wysyłającego i przyjmującego migrantów, jako przykład zmiennej objaśniającej, która opisuje stosunkowo nieznaczną barierę instytucjonalną. Rykiel (1990, s. 29) dowodzi natomiast, że *...każda granica polityczna (w tym administracyjna) jest współcześnie barierą przestrzenną, jednak tylko dla relacji generowanych przez funkcje zrejonizowane*. Wobec swobody przepływów pomiędzy państwami, a także postępującej liberalizacji zasad podejmowania pracy, można mówić o zmniejszeniu znaczenia tej bariery przestrzennej dla migracji międzynarodowych (Sinn, 2000).

PODSUMOWANIE

Wszystkie przedstawione powyżej przykłady dowodzą, że dogmatyczne trzymanie się podziału na migracje międzynarodowe i wewnętrzne w analizie migracji w wielu przypadkach jest nieuzasadnione. Należałoby raczej przyjąć, że istnieją takie obszary badań, gdzie ze względu na istnienie znaczących barier instytucjonalnych i politycznych wspólne rozpatrywanie obu tych kategorii migracji jest pozbawione sensu oraz zaakceptować fakt istnienia obszarów, gdzie takie rozgraniczenie stoi na bardzo słabym fundamencie. Każdy przypadek wymaga indywidualnego potraktowania. Nietrudno przecież o przytoczenie przykładów, kiedy z migracją międzynarodową wiążą się znacznie mniejsze ograniczenia niż z wewnętrzną. Wystarczy porównać przepływy pomiędzy dzisiejszymi Stanami Zjednoczonymi a Kanadą z przepływami pomiędzy republikami radzieckimi z czasów ZSRR. W obliczu zachodzących procesów unifikacji gospodarczej oraz politycznej na obszarze Unii Europejskiej, a także wobec postępującego procesu ujednoczenia polityki migracyjnej, uzasadniony jest postulat łącznej analizy migracji wewnętrznych i międzynarodowych.

LITERATURA

- Arango J., 2000, *Explaining migration: a critical view*, Blackwell Publishers, UNESCO.
- Bilborrow R.E., Hugo G., Oberai A.S., Zlotnik H., 1997, *International migration statistics. Guidelines for improving data collection systems*, International Labour Office, Geneva.
- Clark W.A.V., 1982, *Recent research on migration and mobility*, „Progress in Planning”, Vol. 18, s. 3–56. ec.europa.eu [czyt. 29.05.2007]
- eulex.parp.gov.pl [czyt. 29.05.2007]
- Fei J.C.H., Ranis G., 1961, *A theory of economic development*, *The American economic review*, Sep., s. 533–565.

- Fevre R., 1998, *Labour migration and freedom of movement in the European Union: social exclusion and economic development*, „International Planning Studies”, February, Vol. 3, Issue 1, s. 75–92.
- Gaag van der N., Wissen van L., 2001, *Determinants of the subnational distribution of immigration*, „Tijdschrift voo Economische en Sociale Geografie”, Vol. 92, No. 1, s. 27–41.
- Gawryszewski A., 1989, *Przestrzenna ruchliwość ludności Polski 1952–1985*, Prace habilitacyjne IGiPZ PAN.
- Gober-Meyers P., 1978, *Employment-motivated migration and economic growth in post-industrial market economies*, „Progress in Human Geography”, z. 2, s. 207–229.
- Greenwood M.J., 1975, *Research on internal migration in the United States: a survey*, „Journal of Economic Literature”, Vol. XIII, No. 2.
- Jagielski A., 1974, *Geografia ludności*, PWN, Warszawa.
- Janicki W., 2006, *Wiarygodność danych o migracjach ludności w niektórych państwach Europy Zachodniej*, „Wiadomości Statystyczne”, Nr 3, s. 80–92.
- Janicki W., 2007, *Przegląd teorii migracji*, Annales UMCS (w druku).
- Karras G., Chiswick C.U., 1999, *Macroeconomic determinants of migration: the case of Germany 1964–1988*, „International Migration”, Vol. 37 (4), Blackwell Publishers, IOM.
- Korcelli P., 1994, *On interrelations between internal and international migration*, „Innovation”, Vol. 7, No. 2, s. 151–163.
- Korcelli P., Gawryszewski A., Potrykowska A., 1992, *Przestrzenna struktura ludności Polski. Tendencje i perspektywy*, Studia KPZK PAN, t. XCVIII.
- Kupiszewski M., 1996, *Extra-Union migration: the East-West perspective*, [w:] *Population migration in the European Union*, (red.) P. Rees, J. Stillwell, A. Convey, M. Kupiszewski, John Wiley and Sons, Chichester, s. 13–38.
- Kupiszewski M., 2001, *Demograficzne aspekty wybranych prognoz migracji zagranicznych*, [w:] *Swobodny przepływ pracowników w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej*, (red.) A. Stępiak, UKiE, s. 73–98.
- Kupiszewski M., 2002, *Modelowanie dynamiki przemian ludności w warunkach wzrostu znaczenia migracji międzynarodowych*, „Prace geograficzne” IGiPZ PAN, Nr 181.
- Kupiszewski M., Schuler M., Reichle M., Durham H., Rees P., 2000, *Internal migration and regional population dynamics in Europe: Switzerland Case Study*, „Working Paper” 00/02, School of Geography, University of Leeds.
- Lee E.S., 1966, *A theory of migration*, „Demography”, 3, s. 47–57.
- Long L.H., Hansen K.A., 1979, *Reasons for interstate migration*, Special Studies, series P-23, No. 81, U.S. Department of Commerce.
- Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E., 1993, *Theories of international migration: review and appraisal*, „Population and Development Review”, Vol. 19, s. 431–467.
- Mazurkiewicz L., 1986, *Teoretyczne podstawy modeli przestrzennego oddziaływania*, Prace habilitacyjne IGiPZ PAN.
- Office of the Deputy Prime Minister 2002, *Development of a migration model*, London.
- Olsson G., 1965, *Distance and human interaction. A migration study*, „Geografiska Annaler”, Vol. 47, ser. B, No. 1, s. 3–43, za: *Odległość, a interakcja społeczna. Studium migracji*, [w:] *Modele migracji*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, z. 3–4, Warszawa 1972, s. 258–336.
- Poulain M., 1996, *Migration flows between the countries of the European Union: current trends*, [w:] *Population migration in the European Union*, (red.) P. Rees, J. Stillwell, A. Convey, M. Kupiszewski, John Wiley and Sons, Chichester, s. 51–66.
- Pryor R.J., 1985, *Integrating international and internal migration theories*, [w:] *Global trends in migration*, Staten Island, Nowy Jork, s. 110–129.
- Ravenstein E.G., 1885, *The laws of migration*, „Journal of the Royal Statistical Society”, t. XLVIII, cz. 2.
- Rees P., Kupiszewski M., 1999, *Internal migration: What data are available in Europe?*, „Journal of Official Statistics”, Vol. 15, No. 4, s. 551–586.
- Rees P., Kupiszewski M., Eyre H., Wilson T., Durham H., 1999, *The evaluation of regional population projections for the European Union*, ERDF Study No. 97/00/74/018, European Commission Directorate General XVI (Regional Policy and Cohesion) and Eurostat.

- Rykiel Z., 1989, *Migracje a bariery przestrzenne*; [w:] *Struktury i procesy społeczno-demograficzne w regionie katowickim*, (red.) Z. Rykiel, Wrocław-Warszawa 1989, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Prace Geograficzne, 151, s. 61–66.
- Rykiel Z., 1990, *Koncepcje granic w badaniach geograficznych*, „Przegląd Geograficzny”, t. 62, s. 23–35.
- Rykiel Z., 2006, *Podstawy geografii politycznej*, PWE, Warszawa.
- Serrano Martinez J.M., 1998, *The Spanish cycle of migration to Western Europe 1960–90*, „Tijdschrift van de Belg. Ver. Aardr. Studies – BEVAS”, Vol. 2.
- Shaw R.P., 1975, *Migration. Theory and fact*, Regional Science Research Institute, Philadelphia.
- Sinn H.W., 2000, *EU enlargement, migration and lessons from German unification*, „Discussion Paper”, No. 2174, Centre for Economic Policy Research, London.
- Sjaastad L.A., 1962, *The costs and returns of human migration*, „Journal of Political Economy” 70, s. 80–93.
- Szydłowska A., 2002, *Przepływ siły roboczej w Unii Europejskiej w perspektywie zatrudnienia polskich obywateli*, [w:] *Sprawy międzynarodowe*, t. II, Polska Fundacja Spraw Międzynarodowych, Warszawa, s. 107–124.
- Todaro M.P., 1976, *Internal migration in developing countries*, International Labour Office, Geneva.
- Wallerstein I., 1974, *The modern world system, capitalist agriculture and the origins of the European World Economy in the sixteenth century*, New York Academic Press.
- Willekens F., 1983, *Comparability of migration. Utopia or reality?*, Referat zaprezentowany na konferencji Chaire Quetelet (wersja poprawiona 1984).
- Willekens F., 1995, *Monitoring international migration flows in Europe. Towards a statistical data base combining data from different sources*, „European Journal of Population” 10, s. 1–42.
- Wolpert J., 1965, *Behavioral aspects of the decision to migrate*, „Papers and Proceedings of the Regional Science Association”, Vol. 15, s. 159–169, za: *Aspekty behawiorystyczne w podejmowaniu decyzji migracji*, [w:] *Modele migracji*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, z. 3–4, IG PAN, Warszawa 1972, s. 125–140.
- Woods R., 1982, *Theoretical population geography*, Longman, London.